

ЕКОНОМІКА

Сергій Шкарлет

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ НАУКОВОЇ КАТЕГОРІЇ «БЕЗПЕКА»

Постановка проблеми. Формування ринкових відносин під час становлення незалежності України суттєво вплинуло як на усі аспекти функціонування держави, так і на діяльність усіх державних інститутів. Найсуттєвіший вплив відбувся, по-перше, завдяки докорінним змінам відносин власності відповідно до широкомасштабних процесів роздержавлення і приватизації; по-друге, завдяки зміні пріоритетів діяльності як держави, так і її суб'єктів в цілому; по-третє, завдяки недосконалому законодавству, низькій якості регуляторної політики держави, відсутності належного теоретико-методичного базису підготовки управлінців усіх рівнів та іншим об'єктивним і суб'єктивним причинам, що певною мірою зумовили нестабільність зовнішнього та внутрішнього середовища держави у політичному, економічному, соціальному, виробничому, науковому та інших аспектах її діяльності. Внаслідок цього на перший план проблем держави виступають такі економічні явища, як збитковість і банкрутство підприємств, зменшення податкових надходжень до бюджету, зростання безробіття та інші, що об'єктивно зумовлюють сучасну актуальність загального оздоровлення реального сектора економіки та забезпечення подальшого економічного розвитку як окремих підприємств, так і держави в цілому. Так, наприклад, за офіційними даними Державного комітету статистики України, частка збиткових підприємств в економіці держави за період з 1992 по 2005 роки становила від мінімальних 9,5 відсотка до 56 відсотків, а у розрізі галузевої підпорядкованості максимальні обсяги збиткових підприємств сягали у промисловості - 53,9 відсотка; у будівництві - 52 відсотків; у сільському господарстві - 84 відсотків. Хоча за період 2000 - 2005 роки ми спостерігаємо певну стабілізацію економічного стану економіки, але частка збиткових підприємств у цілому залишається в межах 35-48 відсотків. Детальнішу інформацію про динаміку збитковості представлено на діаграмі рисунка 1.

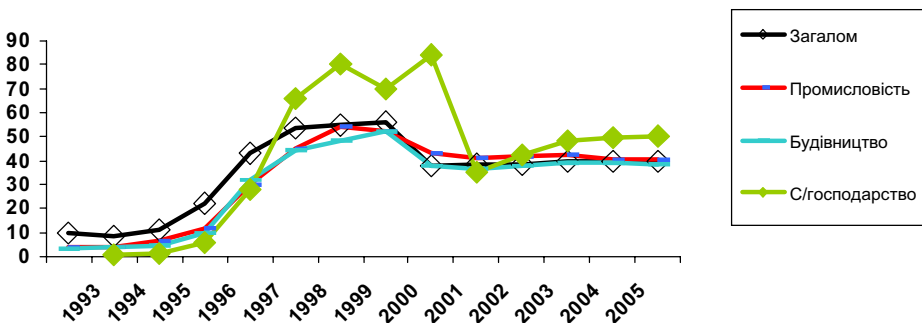
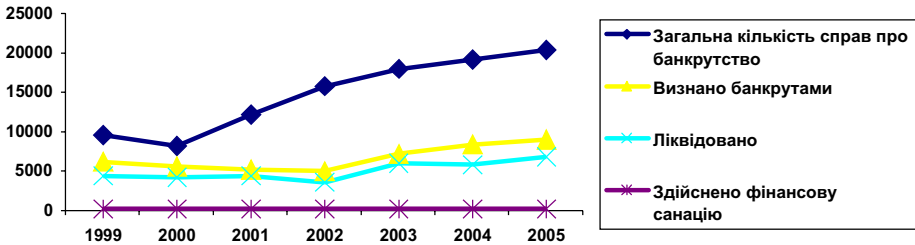

Рис. 1. Динаміка збитковості підприємств України

Аналіз даних рисунка 1 дозволяє констатувати, що незважаючи на певні тенденції стабілізації процесу збитковості підприємства, апроксимаційний показник її тренду знаходиться на рівні 40 відсотків, і, як наслідок, маємо досить невтішну картину щодо динаміки порушених справ про банкрутство, що відтворена на рисунку 2.

Рис. 2. Динаміка порушених справ про банкрутство

Відповідно до рисунка 2 в цілому по Україні спостерігається стабільне істотне збільшення кількості судових проваджень щодо банкрутства підприємств, при цьому кількість підприємств, що реально можуть відновити власну господарську діяльність шляхом проходження процедури фінансової санації, становить у середньому 0,1 % від загальної кількості справ про банкрутство, розглянутих у господарських судах.

На наш погляд, ключовою та надзвичайно актуальною проблемою у цьому контексті виступає проблема формування безпеки на макро-, мезо- та мікрорівнях господарської, соціальної, політичної та інших видів діяльності держави, регіонів, підприємств, яку досліджують науковці на світовому рівні і якій присвячено велику кількість наукових публікацій (зокрема, найвідоміші - у спеціальному щоквартальному виданні «International Security» (США)).

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Незважаючи на начебто зрозумілу змістовну наповненість поняття безпеки, у вітчизняній та закордонній літературі існує кілька десятків його трактувань, що відображає складність та багатозначність ідентифікації цього поняття, а також практичну відсутність єдиного наукового підходу щодо визначення цієї категорії. В цілому в сучасних умовах здійснено кілька спроб визначення категорії безпеки в історичному, етнолінгвістичному та прикладному контексті. Однак контекстний розгляд проблеми певним чином порушує цілісність, системність та комплексність її наукового розгляду. Так, наприклад, поняття «особистої безпеки», «національної безпеки», «міжнародної безпеки» та інших її аспектів певним чином відокремлюють абсолютно різні набори притаманних їм проблем та різних історичних і філософських контекстів розгляду. В цілому категорія безпеки у слов'янському суспільстві з'являється в середині XV сторіччя як реакція на загарбницькі посягання Золотої Орди. Відповідно до історичного екскурсу щодо теорії питання безпеки, викладеної Р.В.Четвертаковим [1], поняття безпеки асоціюється як стан захищеності від постійної загрози посягання на устрій, уклад, свободу, життя та господарські надбання. Відповідно до цього історичного передбуття й розвинуто поняття безпеки в словниках В.Даля та С.Ожегова, що зберегло власне наповнення і в сучасних умовах відповідно до словників та підручників зі спеціалізованих дисциплін та нормативних актів. В історії питання ми можемо виділити два концептуальні підходи семантики і морфології трактування безпеки, а саме: статичний (безпека як стан) і діяльнісний (безпека як діяльність) підходи. Саме діяльнісний підхід з 90-х років минулого сторіччя закладає основу сучасних наукових досліджень і сучасного наукового та прикладного уявлення про концепцію безпеки в усіх варіантах її прояву. Зазначимо, що наукову основу діяльнісного підходу закладено Г.Івашенком [1] і ми можемо схематично її відтворити модельно-ланцюговою схемою відповідно до рисунка 3:

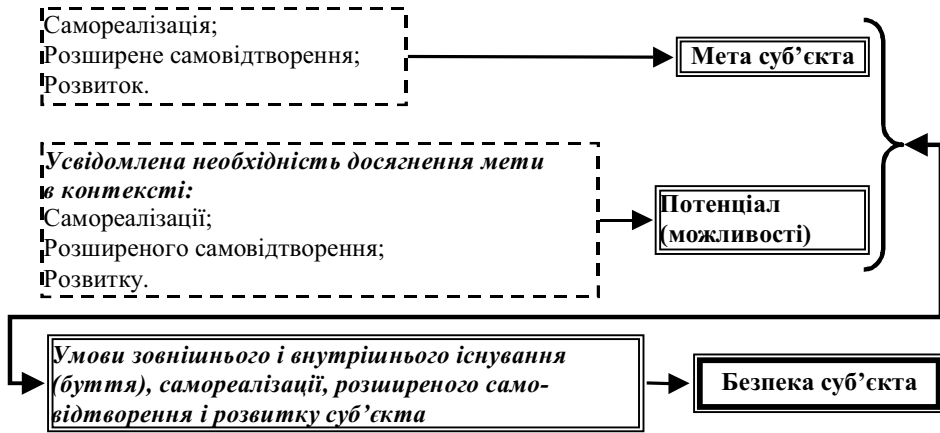

Рис. 3. Філософська основа категорії "безпека"

Відповідно до рисунка 3 категорія «безпека» - це об'єктивна дійсність суб'єкта у певних умовах, що базується на активній взаємодії суб'єкта та умов його існування. В цьому розумінні безпекою суб'єкта (або безпекою його діяльності, оскільки суб'єкт несе в собі активну основу у процесі взаємодії) визначається сукупність умов його діяльності, якими він опанував у процесі власної самореалізації і які він здатний контролювати.

На відріжку новітньої історії розвитку науки про безпеку широкомасштабна наукова розробка цієї важливої категорії у контексті суспільних наук активно проводиться лише починаючи з 80-х років ХХ сторіччя відповідними інституціями провідних країн світу, найвідоміші з них Лондонський інститут стратегічних досліджень; Стокгольмський інститут досліджень безпеки. Основою таких досліджень є вивчення морфології та змістовного наповнення категорії безпеки, які не оминули і вітчизняних дослідників.

Типізація категорії «безпека» здійснена українськими вченими за трирівневою типологічною моделлю з нормативно-правовою, доктринальною та енциклопедичною складовими [3]. Але детальний розгляд запропонованої моделі безпеки, на наш погляд, потребує певних коригувань та уточнень. Так, наприклад, наведена трирівнева модель виділяє нормативно-правову, доктринальну та енциклопедичну групу, розрізняючи при цьому окремі формули безпеки по кожній з наведених груп. Але відокремленість відбувається лише формально, при цьому деякі з наведених формул безпеки окремих груп практично ідентичні (наприклад, «безпека - стан захищеності від ризиків, загроз та небезпек» - третій напрям з нормативно-правової групи; та «безпека - стан захищеності від ...» - перший напрям з доктринальної групи; «стан захищеності» - другий напрям з енциклопедичної групи [3]). Така типізація, на наш погляд, лише ускладнює структуру і процес розуміння категорії «безпека» у її системному детермінанті, тому що будь-яка система з більшим числом ступенів свободи її елементів та зовнішніх і внутрішніх зв'язків завжди є схильнішою до помилки, ніж аналогічна, але з простішою структурою.

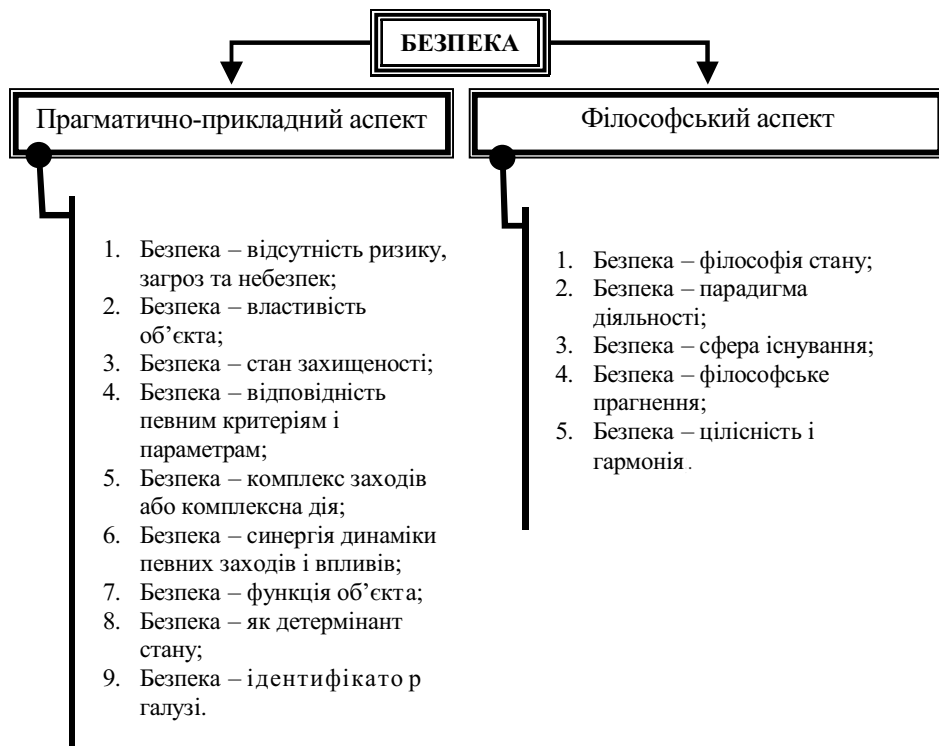
Метою цієї статті є дослідження теоретичних та економічних основ наукової категорії «безпека» у контексті формування соціально-економічних відносин на різних історичних етапах розвитку.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до усталеної практики наукового пізнання об'єктів дослідження та теорії рішення винахідницьких завдань ми вважаємо за необхідне обов'язково розглянути феномен безпеки у двох аспектах (див. рисунок 4): по-перше, у філософському; по-друге, у прагматично-прикладному аспекті дослідження. Спираючись на дослідження фахівців та застосовуючи власні напрацювання, викладемо коментарі до кожного з детермінантів безпеки у філософському аспекті. Детермінант «безпека - філософія стану» означає ціле, суще, всеєдине, взяте у своїй абсолютній множині і у своїй абсолютній єдності, стан стійкого існування (розвитку) об'єкта, за якого мала ймовірність небажаної зміни певних параметрів (характеристик) його життєдіяльності.

Детермінант «безпека - парадигма діяльності» передбачає певну множину елементів,

взаємозв'язок яких зумовлює стан і цілісні властивості системи, її прагнення та адаптацію до максимального задоволення власних потреб. Детермінант «безпека - сфера існування» ідентифікує відповідну цілісну матеріально-духовну сферу існування і прагнення людини, організаційно-правових форм та утворень, нації, держави, ресурсів, матеріальних об'єктів, енерго-інформаційного простору, цілісності, стабільності і можливості їх забезпечення, що міцно і різноманітно пов'язує людину не лише одна з одною (внутрішні взаємозв'язки), а й з навколишнім середовищем, в якому вона існує. Детермінант «безпека - філософське прагнення» передбачає органічне поєднання і реалізацію прагнень людини та інших організаційно-правових форм і утворень до безпеки і можливості забезпечення безпеки з боку державних або громадських організацій. Детермінант «безпека - цілісність і гармонія» уявляється в тому, що безпека мікрокосму є критерієм цілісності людини, безпека макрокосму є критерієм цілісності суспільства, у цілому ж метабезпека буття відображає органічну єдність розмаїття потреб тіла природи, часово-просторову інваріантність ідеалу безпеки. Безпека - гармонія світу, людська симфонія у її нескінченних вимірах [4].

Відповідно до прагматично-прикладного аспекту (рис. 4) зазначимо, що у змістовному наповненні категорія «безпека» одна з найважливіших категорій функціонування держав і міжнародних відносин тому, внаслідок складного багатокомпонентного характеру цього поняття, її структурні детермінанти формуються, перш за все, за посередництвом інших відомих категорій суспільних, соціальних і політичних наук. Формалізований предикат «безпека - відсутність ризику, загроз та небезпек» трактує категорію безпеки як відсутність: по-перше, неприпустимого ризику, що пов'язаний з можливістю заподіяння будь-якої шкоди для життя, здоров'я, майна, навколишнього середовища; по-друге, будь-яких загроз правам та свободам людини, організаційно-правових утворень, суспільства, держави, базовим інтересам і цінностям суверенної, національної держави; по-третє, будь-яких загроз та небезпек.

Рис. 4. Сучасна структура наукової категорії "безпека"

Формалізований предикат «безпека - властивість об'єкта» передбачає, що в умовах нормальної експлуатації, під час порушень умов нормальної експлуатації, а також під час аварійних і кризових ситуацій об'єкт здатний обмежувати певний (властивий об'єкту) негативний вплив

на внутрішнє та зовнішнє середовище, а також розвиватися в умовах конфліктних, аварійних і кризових ситуацій на основі власної самоорганізації та управління. Формалізований предикат «безпека - стан захищеності» класифікує наявні властивості щодо захищеності: від певних ризиків, загроз та небезпек; якісного стану суспільних відносин, що забезпечують поступальний розвиток суспільства у певних історичних і природних умовах від внутрішніх та зовнішніх суперечностей; життєво-важливих інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз і небезпек.

Формалізований предикат «безпека - відповідність певним критеріям і параметрам» відображає пасивну характеристику стану безпеки у контексті дотримання певного стану або певних критеріїв і параметрів, визначених відповідними нормами, правилами, стандартами. Формалізований предикат «безпека - комплекс заходів або комплексна дія» змістовно класифікує комплекс організаційних, операційних, технічних, правових, економічних та інших заходів у контексті стану (статична складова) та властивостей (динамічна складова) створення іманентних інваріантів стійких (у кібернетичному розумінні) систем. Формалізований предикат «безпека - синергія динаміки певних заходів і впливів» відтворює категорію безпеки через активну формулу діяльності об'єктів, що за ознакою є невизначеними, стійкими системами, які здатні до саморозвитку. Наприклад: діяльність людей, суспільства і держави, світового співтовариства народів з виявлення (вивчення), упередження, послаблення, ліквідації небезпек і загроз, що здатні їх знищити або позбавити фундаментальних матеріальних і духовних цінностей та закрити шлях до виживання і розвитку.

Формалізований предикат «безпека - функція об'єкта» містить у власній основі цілеспрямовану функціональну складову у контексті забезпечення нормативного напрямку руху об'єкта безпеки через свідомий, цілеспрямований вплив суб'єкта управління безпекою на загрози і небезпеки шляхом ліквідації відхилень курсу за допомогою негативних зворотних зв'язків через внутрішню протидію збуренням ззовні. Наприклад, інформаційна безпека України, авіаційна безпека та інші. Формалізований предикат «безпека - як детермінант стану» відтворює характеристику стану суспільних відносин, які здатні забезпечувати розвиток суспільних формацій у конкретних історичних і природних умовах та протидіяти внутрішнім і зовнішнім негативним впливам. Формалізований предикат «безпека - ідентифікатор галузі (або підпорядкування)» відзначає прикладний аспект безпеки щодо сфери життєдіяльності. Наприклад, міжнародна безпека, національна безпека, зовнішньополітична безпека, економічна безпека, екологічна безпека.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо: загальна морфологія категорії «безпека», спираючись на філософське підґрунтя, у першу чергу передбачає задоволення потреб існування, цілісності, незалежності та розвитку, причому спроможність забезпечення мети суб'єкта, у контексті його самореалізації, розширеного самовідтворення і розвитку (відповідно до рисунка 3) здебільшого розцінюється як індикатор безпеки, зумовлюючи одночасно дію групи взаємопов'язаних чинників, а саме: антропність, системна ієрархічність, тривалість, прагматичність та синергізм, детальна ілюстрація яких викладена на рисунку 5.

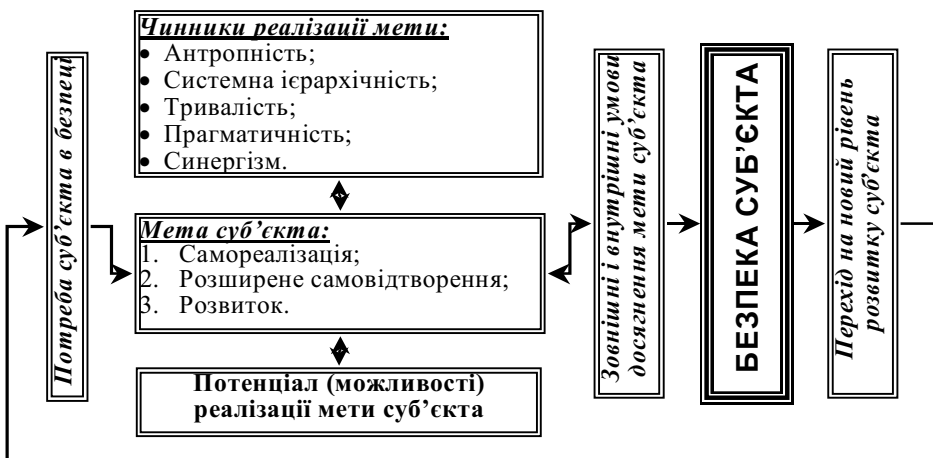

Рис. 5. Циклічна інтерпретація діяльності суб'єкта з формування власної безпеки з урахуванням чинників реалізації його мети

Висновки. Незважаючи на динамічно-змістовний контекст щодо задоволення потреб існування, цілісності, незалежності та розвитку, категорія безпеки одночасно залишається також потребою за власною сутністю відповідно до відомої пірамідальної ієрархії потреб А.Маслоу [2]. При цьому категорія безпеки посідає в її структурі наступний, слідом за безпосередніми фізіологічними потребами, шабель. Таку цільову структуру безпеки, як потреби, визначено самою природою існування людини, адже головним людським інстинктом є самозбереження і саморозвиток і тому все, що стосується безпеки, має першочергове значення і закладає підвалини майбутнього вільного, громадянського суспільства (згідно з класифікацією [5]), де кожна наступна формація спрямовується на збільшення стандартів забезпечення безпеки людини, адже інтереси і потреби людини набувають визначального значення.

Джерела та література:

1. <http://www.bre.ru/security/22843.html>
2. Дворецька Г.Ф. Соціологія. - К.: КНЕУ, 1999.
3. Ліпкан В.А. Національна безпека і національні інтереси України. - К.: КНТ, 2006. - 68 с.
4. Ліпкан В.А., Ліпкан О.С., Яковенко О.О. Національна і міжнародна безпека у визначеннях і поняттях - К.: Текст, 2006. - 256 с. С. 17.
5. Сорос Дж. Відкрите суспільство чи націоналістична диктатура? - К.: Основи, 1993. - 23 с.

Володимир Іванець

СЛУЖБА БЕЗПЕКИ ЯК ОДИН ІЗ ГОЛОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ УПРАВЛІНСЬКОЇ СТРУКТУРИ ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. Ринкові відносини змушують підприємство вивчати не тільки конкурентів, зловмисників, партнерів і клієнтів, але й ті сфери, в яких діють вказані джерела внутрішніх і зовнішніх загроз безпеці підприємницької діяльності. Служба безпеки підприємства саме спрямована на відслідковування будь-яких змін у вказаному середовищі, дослідження ринку охоронно-детективних послуг конкурентів, зростання активності організованої злочинності.

Виклад основного матеріалу. Ця роль у підприємстві зростає з розвитком суспільних відносин та держави. Будь-яка діяльність СПД упорядкована об'єктивними законами економічного і соціально-політичного розвитку та правовими нормами його поведіння у відносинах власності, господарювання і керування. Відхилення у господарській діяльності будь-якого СПД від установлені норми економічного поведіння прямо чи побічно призводить до втрат інших суб'єктів і є для них небезпекою та економічним правопорушенням.

Економічна небезпека, яка торкається фірми, може бути наслідком наміру представника органів державного і місцевого врядування, місцевих правоохоронних органів.

Так, поява в Україні такого економічного правопорушення, як рейдерство, є результатом зростання корупціонерів правоохоронних органів на місцях та злочинних елементів із числа керівництва великих компаній. За повідомленнями ЗМІ, нове керівництво МВС України вживає необхідних заходів щодо зниження проявів рейдерства за рахунок звільнення і ротації кадрів на керівних посадах у місцевих правоохоронних органах. Це є результатом також упущення і недоліків у роботі внутрішньої служби безпеки МВС, що прямо впливає на підприємницьку діяльність у державі.

Роль СБ безпосередньо у фінансово-економічній діяльності фірми є вагомою і однією з основних функцій забезпечення стабільності її розвитку та безпечного стану. Якісна і кількісна характеристика безпеки фірми здійснюється за допомогою критеріїв і показників фінансової, інформаційної чи іншої вибраної керівництвом основної із видів безпеки, яка забезпечується СБ чи структурними підрозділами фірми, що відповідають за забезпечення безпеки. Критерії економічної безпеки визначають якісну основу, ознаку, на базі якої формується службою безпеки протидія загрози і небезпеці в рамках тієї чи іншої фінансово-економічної діяльності фірми, визначається службою